

Mavzu:ETIKA VA KASB ETIKASI,DEANTOLOGIYASI.

*Tayyorladi:Chirchiq tibbiyot kolleji o'qituvchisi
Eshonqulova Nargiza Tirkashevna.*

Kalit so'zlar:Etika, egrotogeniya, egogeniya, deontologiya.

ETIKA (yun. egpoz — xulq, odat) — axloq va uning shaxs hamda jamiyat hayotidagi o'rnini o'rganuvchi falsafiy fan. SHuningdek umumiy etika inson kasbiga ko'ra bir qancha turlarga bo'linadi. Masalan sotuvchilar etikasi, sartoroshlar etikasi, o'qituvchilar etikasi, tibbiyot xodimlari etikasi (tibbiy etika)...TIBBIY ETIKA - shifokor va bemor o'rtasidagi, shifokor va bemor qarindoshlari o'rtasidagi, shuningdek tibbiy xodimlarning o'zoro kasbiy-tibbiyotga oid muloqatini ifodalaydi

EGROTOGENIYA – bu bir bemorning ikkinchi bemorga salbiy ta'siri, bu asosan shifoxona sharoitida yoki bemorni ko'rishga borgan vaqtdagi ta'siri natijasida kelib chiqadi. Bu omil ham yatrogen kasalliklarga olib keladi.

EGOGENIYA – bemorning o'z kasalligini bilgandan so'ng tushkunlikka tushishi natijasida kelib chiqqan yatrogen kasallik. (Mana shuning uchun ham ayrim kasalliklar bemorlardan sir tutilib (agar so'rasa boshqa engilrok kasal turi aytiladi) boriladi va shuning uchun ham bemorlar qo'liga kasallik tarixlari ham berilmasligi kerak bo'ladi, kasalligi to'g'risida qarindoshlariga tushuntirilib aytiladi).

Shifokorning bemor bilan muloqatida bemorni tuzalishga bo'lgan ishonchini paydo qilish, davolanish samaradorligini 50% ga oshirishi mumkin. Bemorning shifokor bilan ijobiy muloqati bemorning ruhiy-emotsional holatiga ta'sir etib, kayfiyatini kutarilishga olib keladi, natijada sog'ayish tezlashadi, tushkunlikka tushishini oldini oladi. Bemorni davolash uchun nafaqat dori-darmonlar va boshqa tibbiy muollojoalar, balkim muloqatning ham muhim o'rni bor. 2019-2022 yillarda O'zbekiston Respublikasida tibbiyot xodimlariga 285 dan ortiq xolatda turli shakldagi tajovuzlar qilingan. Bunga sabab aholining ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatidan norozilik zahirida qupol muloqatda bo'lish jumlasiga ko'p takrorlanmoqda. Bu o'z navbatida "Tibbiy etika va deontologiya asoslari" mavzusini haligacha dolzarbligini ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasi fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida 265-I-son qonuni (1996 yil 29 avgust,) qabul qilingan. 2018 yil 7 dekabrda 5590-sonli PQ («O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida») va shu PQ ga asosan O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirining 2019 yilning 17 iyulida 161-sonli buyrug'iga asosan, «Tibbiyot xodimlarining odob-axloq kodeksi» tasdiqlangan. SHuningdek tibbiyot xodimlari foliyatiga noqonuniy aralashganlik uchun choralar kuchaytirilishi kutilmoqda. Zamonaviy tibbiyotning bemorga g'amxo'rlik qilishda nafaqat dori-

darmon, yoki operativ aralashuv orqali balkim, bemorga psixologik ta'sir etishga ham muxtojlik sezmoqda. Bu esa tibbiy axloq-obod normalarini mukammalashuvini talab etmoqda. Bu tibbiy etika va deontologiyani o'z ichiga oladi. Tibbiy muloqat vaqtida tibbiyotga tegishli mutaxassisliklarga tegishli ma'lumotlardan unumli foydalanish ijobiy natija beradi. Bemorlar bilan tibbiy muloqat nafaqat, bemorga tashxis quyishda, balkim davolash va davolashdan keyingi rehabilitatsiya davrida psixo-emotsional o'zgarishlarni kuzatishda muhimdir

Biri sog'lom va biri bemor insonlar o'rtasida muloqat nisbatan ko'proq uchraydi. Bunda bemor sog'lom odamdan sog'lig'ini tiklashga umidvor so'z eshitishni, yoki davolanishiga bog'liq holatga doir dori, davolanish manzili, davolanish usuli.. kabilar to'g'risida o'zoro fikr almashadilar. Biri bemor biri shifokor bo'lganida muloqat aniq bir diagnoz quyish yoki davolanishga qaratilgan bo'ladi. Muloqatning bu turi tibbiy etikaning bemor va tibbiyot xodimi muloqati turiga to'g'ri keladi. SHuningdek shifokorning bemor qarindoshi bilan bemor to'g'risidagi muloqati ham farqlanadi. Bu muloqat bemorning sog'liq darajasi, davolanish taktikasi, dori ehtiyoji kabi mavzularda bo'ladi. Muloqatning bu turi tibbiy etikaning bemor qarindoshlari bilan tibbiyot xodimi o'rtasidagi muloqati turiga to'g'ri keladi. Tibbiyot xodimlarining o'zoro muloqati ham muhimdir. Bunda vrachning qo'l ostidagilar bilan (hamshira yoki kichik tibbiy xodim bilan) muloqati, vrachning vrach bilan muloqati, vrachning rahbariyat bilan muloati turlari farqlanadi. Muloqatning bu turi tibbiy etikaning tibbiyot xodimlarning o'zoro muloqat turiga to'g'ri keladi. Tibbiy etika, ya'ni bemor yoki bemor qarindoshlari bilan tibbiy muloqat har qanday tibbiy tibbiy xodim, u shifokormi, hamshirami, kichik tibbiy xodimi bo'ladimi bemorni sog'ayishiga qaratilgan bo'lishi lozim. Bunda tibbiyot xodimlarining birini fikri , ikkinchisini inkor etmasligi kerak. Bu to'g'risida tibbiyot siri bo'limida ham tuxtalib o'tamiz. Tibbiy xodimlarning bemorga munosabati, ularning darajasidan qat'i nazar, jamoa a'zolari o'rtasidagi munosabatlar muhim bo'lgan jamoada ma'lum bir psixologik muhitni yaratishga katta ahamiyat beriladi

Tibbiyot deontologiyasi asosiy atamaları.

Shifokorlik sirini saqlash burchi bu zamon deontologiyasining eng dolzarb muammolaridan xisoblanadi. Chunki kasal va uning boshqa oila a'zolarini sixati, illatlari va xayotlarining intim tomonlariga doir turli ma'lumotlar beixtiyor oilaviy vrachga yetib keladi. Bu ma'lumotlarni boshqalarga aytmaslik, tuzalmas yoki yuqumli dardga chalingan xastalarning sixat-salomatligi xaqidagi axborotlarni dardmandning va jamoatning foydasini ko'zlagan xolda oshkor etish zarurligini o'ylab ish tutishi kerak. Ma'lumki, shifokorlik deontologiyasi vrachdan avvalo bilimdonlikni talab qiladi. Vrachlik deontologiyasi tibbiyot tarixini yaxshi bilishni taqozo etadi. Shifoxonalarda bemorning kasallik tarixini yozilishini 1000 yil ilgari yashagan

sharqning ulug' olimi Ar-Roziy va uning shogirdlari amalga oshirgan ekan. Ularning o'zbek tiliga tarjima qilingan "kasalliklar tarixi" risolasida 799 ta bemorning kasallik tarixi chuqur taxlil qilingan. Shifokorlik ishi sharaflil, olijanob va mas'uliyatlidir. Chuqur nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan kishigina bunga qodir. Shifokorlik kasbi tinimsiz o'qib-o'rganishni, o'z mutaxassisligini doimiy ravishda takomillashtirishni talab etadi. Deontologiyada «yatrogeniya» tushunchasi bor. Bu shifokorning yoki hamshiraning farosatsizligi, nojo'ya ko'rsatmalari, qo'pol xatti-harakatlari. bilimsizligi va loqaydligi, qisqacha aytganda, tibbiyot xodimlarining aybi bilan paydo bo'lgan kasallikdir. Yatrogen kasalliklari shifokor, hamshira va sanitarlar xatti-harakatlari va gap-so'zlarning yoki bemorga qilingan boshqa salbiy ta'sirdan kelib chiqadigan xastalikdir. Shuning uchun tibbiyot xodimlari tibbiy psixologiyaning ahamiyatini boshqa xodimlarga qaraganda puxta va mukammal egallab olishlari va uni amaliyotda qo'llashlari lozim bo'ladi. Bu buyuk tib allomasi Buqrotning «Primum non nocere», ya'ni «Bemorga eng avvalo zarar keltirma» degan deontologik naqlining buzilishi oqibatidir. Bu shifokorlar va hamshiralar orasida hali o'z deontologik burchini to'la tushunib yetmaydiganlar borligidan darakdir. Shuningdek, egrotogeniyalar, ya'ni bir xasta kishiga boshqa bir bemor so'zining salbiy ta'siri ham mavjud. Shifoxonada ba'zi bir bemorlarning o'z xonasidagi xasta qo'shnisiga ma'lum darajada ta'siri sezilib, u ruhiy tanglikni, xavotirni keltirib chiqaradi. Bunday holatni, o'z fikricha tibbiyot xodimlaridan-da «chuqurroq» bilimga ega bo'lgan «tajribali» bemorlar keltirib chiqarishlari mumkin. Ular kasalxonaga kelgach, bemorlarga maslahat va tavsiyalar beradilar, aksariyat hollarda, o'z tinglovchilarini ruhiy tushkunlik holatiga olib keluvchi qayg'uli va mash'um «oldindan aytish fikrlari» bilan o'rtoqlashadilar. Bu kabi egrotogeniyalarning oldini olishda aynan shifokor hamda hamshiralarning bo'lim tartibi, bemorlarning ma'lum majburiyatlari, intizomi va bir-birlari bilan o'zaro munosabatlari haqida to'liq va monand axborot berish; muntazam ravishda o'tkaziladigan suhbat katta ahamiyatga ega. Bu o'rinda bemorlarga tanbeh berish usuli singari xususiy masala to'g'risida to'xtalib o'tish ham foydadan holi emas. Tanbeh berish zaruriyati ko'pchilik hollarda bemor shifoxonadagi bo'lim tartibi, intizomini buzganda yuzaga keladi. Shifokor, hamshira bunday hollarda bemor bilan juda ravshan, tushunarli, aniq, ishontirib gaplashishi kerak. Bu suhbatning natijasi muhimdir, bemor tanbehni to'g'ri tushinishi va shifokor hamda hamshira saboqlarini to'liq qabul qilishi lozim. Shu bilan birga, bunday suhbat bemorning ahvoriga hech ham yomon ta'sir qilmasligi darkor. Bemor hamshira bilan ilgarigidek mehribon va yaqin munosabatda ekanini, yotsirash yoki ziddiyat vujudga kelmaganini sezishi zarur. Bemor yoki sog'lom odamlarning barisi ham tib xodimining noto'g'ri harakati natijasida bir xil ruhiy iztirobga yoki yatrogen kasalligiga duchor bo'lavermaydi. Yatrogeniya nevroz va psixopatlarida juda oson yuzaga keladi. Albatta, bunda ularning gavda tuzilishi va nasliy holatlari hisobga olinadi. Yatrogen kasalliklarga astenik va

psixasteniklar moyil bo'lib, ular kelajakdan qo'rqadilar, uni qora tusda ko'radilar va o'zlarini ruhiy, jismoniy holatlaridan doimo hadiksiraydilar.

Tib amaliyotida yatrogen kasalliklarga sabab bo'ladigan 4 asosiy omilni nazarda tutish kerak:

1. Bemorning anamnezini y'ig'ish.
2. Bemorning ichki holatini o'rganish.

Laborator tahliliga baho berish.

Tashxis va kasallik oqibatini aniqlash.

O'zaro muloqot chog'ida bemorning oldin boshidan kechirgan kasalliklariga ham katta ahamiyat berish zarur, shuningdek, kasallik etiologiyasini va patogenezini o'rganishda bemorni ta'sirlab qo'yishdan ehtiyot bo'lish kerak. Ayniqsa, xavfli o'sma, yurak xastaligi va uyida, yaqinlarida ruhiy kasalligi mavjud bo'lgan bemorlarga nisbatan nihoyatda ehtiyotkorlik va muloyimlik bilan muomala qilish talab etiladi.

Ba'zi yatrogen kasalliklarning paydo bo'lishi bevosita instrumental yoki laborator tekshirishlarga bog'liq. Ayniqsa bunda qon, siydik va boshqalarning noto'g'ri tahlili sabab bo'ladi.

Rentgenologik va ultratovush tekshirishlarning natijalarini ehtiyotsizlik bilan aytish ham yatrogeniyaga sabab bo'lishi mumkin.

Shuni unutmaslik kerakki, qishloq varchlik punkti (QVP) ambulatoriya, poliklinika, qabul bo'limlarida, shifoxonada bemorga, avvalambor, ruhiy tinchlik yaratib berish kerak, chunki bu holat davolashning samarali quroli hisoblanadi. Yatrogeniya mexanizmlari hali to'la-to'kis o'rganilmagan. Umuman aytganda, har qaysi tibbiyot xodimi bemor bilan suhbatni to'g'ri tashkil qilishi, uning ishonchini qozonishi, o'zaro munosabat oralig'ini saqlashi, o'ziga ishontira olishi, unga hamdard bo'lib, imkon qadar aniq javob qaytara olishi darkor. Tibbiyot xodimlarining har bir xatti-harakati va gap-so'zlari bemorga yaxshi kayfiyat bag'ishlaydi va uni ruhan tetik qiladi.

Shifokor bemor bilan birinchi uchrashuvidanoq uning ruhiy holatiga nisbatan nihoyatda ehtiyotkorlik bilan muloqot qilish mahoratini takomillashtirib borish yatrogeniyaning oldini oladi.

Evnataziya - bu og'ir, tuzalmas kasallikka, masalan, rakning oxirgi bosqichiga muhtalo bo'lgan bemorning o'limini tezlashtirish va qiynoq azoblaridan qutqarish va tabiiy o'limni turli dori-darmonlar yordamida yengillashtirishdir. «Eutanazis» so'zi (grekcha) baxtli, azobsiz o'lim degan ma'noni anglatadi.